
MEKKÎ B. EBÎ TÂLİB'İN HAYATI VE “MÜŞKİLÜ İ'RÂBİ'L-KUR'ÂN” ESERİNDE KULLANDIĞI YÖNTEM

MEKKI B. EBI TALIB'S LIFE AND THE METHOD USE IN THE WORK OF “MUŞKILU I'RABI'L-QUR'AN”

Ekrem BARBAROS

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

barbaroseko@hotmail.com

ORCID ID:0000-0002-6862-1212

Dr. Öğr. Üyesi Mücahit ELHUT

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

melhut@agri.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8970-6661

Atıf Gösterme: BARBAROS, Ekrem; ELHUT, Mücahit, “Mekkî b. Ebî Tâlib'in Hayatı ve Müşkilü İ'râbî'l-Kur'ân Eserinde Kullandığı Yöntem”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, Aralık 2022 (11), s.178-197.

Geliş Tarihi:

19 Kasım 2022

Kabul Tarihi:

17 Aralık 2022

Özet: İslâm dininin birinci ve ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'i sağlam ve doğru bir şekilde anlayabilmenin en iyi yolu kuşkusuz Arap dilidir. Arap dilinin alt dallarından biri olan ve kelimelerin cümle içerisindeki konumu ile ilgilenen i'râb ilmi de doğru bir anlam için çok önemlidir. Biz de bu çalışmada konunun daha iyi anlaşılması için i'râb ve İ'râbu'l-Kur'ân' kavramlarının lügat ve terim manalarını ele almakla birlikte, Mekkî b. Ebî Tâlib'in değerli eserlerinden biri olan *Müşkilü İ'râbî'l-Kur'ân* eserinin yazılış amacı ve yöntemine değindik. Mekkî'nin hayatı boyunca ilim için yaptığı zorlu yolculuklardan, bu yolculuklarda hangi muteber hocalardan ders aldığından, hangi değerli öğrencileri yetiştirdiğinden, hangi kıymetli eserleri topluma kazandırdığından kısaca bahsettik.

©2022 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Anahtar Kelimeler: *Kur'ân, İ'râb, İ'râbu'l-Kur'ân, Müşkil, Mekkî.*

Abstract: The most important basic source of being able to understand the Qur'an, the first and main source of the Islamic religion, in a sound and correct way is undoubtedly the Arabic language. The science of i'râb, which is one of the sub-branches of the Arabic language and deals with the position of words in sentences, is also very important for a correct meaning. In this study, we have discussed the meaning of the concepts of I'rab and I'rabu'l-Qur'an in terms of vocabulary and terms for a better understanding of the subject, as well as the purpose and method of writing the mystery of the Müşkilü İ'râbî'l-Qur'an, one of the valuable works of Mekkî b. Ebî Tâlib. We briefly mentioned the difficult journeys Mekkî made for science throughout his life, which valuable teachers he took lessons from during these journeys, which valuable students he raised, which valuable works he brought to this society.

Keywords: *Quran, I'râb, I'râbu'l-Quran, Müşkil, Mekkî.*

GİRİŞ

İslâm dininin yüce kitabı Kur'ân-ı Kerîm'in Arap diliyle nazil olduğunu¹, indirildiği yerin ve ilk muhataplarının onu anlayacak ve doğru okuyacak düzeyde olduklarını biliyoruz. Ama Hz. Muhammed (s.a.s.)'in vefatından sonra halifeler döneminde İslâm toprakları fetihlerle genişleyip Arap olmayanların İslâm'la şereflenmeleri bazı sorunları da beraberinde getirmiş oldu. Bu sorunlardan biri de onların Kur'ân'ı yanlış okumaları konusudur. Kur'ân'ın ilk başta harekesiz ve noktasız olduğu bilindiğine göre İslâm'ı kabul eden Arap olmayanların bu yanlış düşmeleri normal bir durumdur. İlk olarak Ebû'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) tarafından bu yanlış mâni olmak, Kur'ân-ı Kerîm'in okunuşunu kolaylaştırmak ve hatalı tilavetin önüne geçmek için Kur'ân'a i'râb alâmetleri olarak, hareke tarzında noktalar konulmuştur.²

İ'râbın Arap dilinde önemli bir yeri olduğunu, yeri geldiğinde sadece bir harekenin dahi bütün anlamı değiştirdiğini şu örnekte görebiliriz: Hz. Ömer (r.a.) döneminde Medine'ye gelen bir Arap: "Bana Hz. Muhammed'e indirilen Kur'ân'dan bir kısmını kim okuyabilir?" der. Bunun üzerine orada bulunanlardan biri Tevbe süresini okumaya başlar. Fakat üçüncü âyetteki (وَرَسُولُهُ) kelimesini (وَرَسُولُهُ) şeklinde mecrur okur. Bu durumda âyetin manâsı 'Allah, müşriklerden ve Resulünden beridir' şekline dönüşür ve bu olay Hz. Ömer'e intikal eder. Bunun üzerine Hz. Ömer de Arap dilini iyi bilmeyen kimselerin Kur'ân-ı Kerîm okutmamalarını emreder. Ayrıca Ebû'l-Esved'den nahiv ile alakalı bilgileri tespit etmesini ister.⁴ Ebû'l-Esved ed-Dü'elî de bu işi bilindiği üzere tamamlar.

Bu örnekte sadece bir harekeyle anlamın ne kadar değiştiğini hatta yeri geldiğinde farkında olmadan yapılan bir hareke değişikliğinin kişiyi dini emirleri inkara sürükleyebileceğini görebiliriz. Böylece i'râbın, Arap dilinde manayı bulmaya yarayan bir vesile olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu sayede Kur'ân'ı doğru okuyup ve doğru anlamak için Arapçayı bilmenin âyetleri gramer olarak ele alıp inceleyen İ'râbu'l-Kur'ân ilminin önemini daha iyi anlamaktayız.

¹ *Kur'ân Yolu* (14 Ekim 2022), Yûsuf 12/2; *Kur'ân Yolu* (14 Ekim 2022), er-Ra'd 13/37 v.d.

² Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Târîhi I* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1996), 200; İbrâhîm Mustafa, *İhyâu'n-Nahv* (Kahire: Hindawi, 2012), 21.

³ *Kur'ân Yolu* (14 Ekim 2022), et-Tevbe 9/3.

⁴ Ebu'l-Berekât Abdîrahmân b. Muhammed İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetü'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Üdebâ*, thk. İbrâhîm es-Sâmîrâî (Ürdün: Mektebetü'l-Mennâr, 1985), 19-20.

Kur'ân ilimleri içerisinde İ'râbu'l-Kur'ân'ın önemli bir yeri vardır. Biz de bu çalışmada i'râb kavramını ve Kur'ân ilimlerinden İ'râbu'l-Kur'ân'ı açıklayıp, hicri dördüncü ve beşinci asırlarda yaşamış olan Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045) tarafından yazılan *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân* eserinin i'râb yöntemini ele alacağız. Ama öncelikle i'râbın ve i'râbu'l-Kur'ân'ın ne olduğuna kısaca değineceğiz.

1. İ'RÂB VE İ'RÂBU'L KUR'ÂN KAVRAMLARI

1.1. İ'râbın Tanımı

Arapçada bir kelimenin birden fazla manada ve farklı anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. İ'râbın lügat ve ıstılâh anlamlarını yararlandığımız kaynaklar ışığında şöyle özetleyebiliriz:

1.1.1. İ'râbın Lügat Manâsı

İ'râb (عَرَاب) kelimesi, sülasi ع-ر-ب köküne bir harf (أ) eklenmek sûretiyle oluşturulan اَعْرَب fiilinin mastarıdır. Lügavî eserlerde (عرب) kelimesiyle açıklanan i'râbın farklı anlamları ifade ettiğini şu şekillerde görebiliriz:

Fesâhat: Dilin, tutukluk yapmasının zıddı olarak, fasih, açık ve anlaşılır bir şekilde konuşmak⁵ manalarına gelir. (رجل مُعْرِب) ifadesi, Arapçayı fasih ve anlaşılır bir şekilde konuşan kişi anlamına gelir.⁶

Beyân: Açıklama, îzah etme demektir. “إعراب” ve “تعريب” kelimelerinin mana bakımından bir olduğu ve “إبانة” yani “beyân” manâsına geldiği ifade edilmektedir.⁷

Benzeşme: Bir halden başka bir hale dönüşmek demektir. “تعرب” denildiği zaman “Arap'a benzedi, Araplaştı.” manâsında kullanılır.⁸ Bunun dışında i'râb birçok farklı anlamlarda kullanılmaktadır.⁹

⁵ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğâ*, thk. Muhammed Basil Uyûnu's-Sûd (Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1998), عرب maddesi, 1/641; Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *Keşfu Istılâhâti'l-Funûn*, thk. Ali Dehrûc (Lübnan: Mektebetu Lübnan, 1996), عرب maddesi, 1/214.

⁶ Halîl b. Ahmed Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn* thk. Abdülhamid Hindevî (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), "عرب" 3/123; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâr Sâdır, 2010), "عرب", 1/586.

⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/588; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğâ*, thk. Muhammed 'Avvad Mur'ib (Beyrût: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî, 2000), عرب maddesi, 2/218.

⁸ İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcu'l-Luğâ ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrût: Dâru'l-İlm, 1407/1987), "arb", 1/178.

⁹ Farklı anlamlar için bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/588-592.

İ'râbın lügatlarda birçok manada kullanılmasıyla beraber genel olarak ibâne, ifsâh ve îzah¹⁰ kelimeleriyle açıklanmıştır. Anlamca birbirine yakın olan ibâne, ifsâh ve îzah kelimeleri açıklamak, bir şeyin özünü, aslını ve gerçeğini ortaya çıkarmak, net ve anlaşılır bir şekilde ifade etmek, ortaya koymak gibi anlamlara gelmektedir.¹¹

İ'râbın kelime anlamı itibariyle, beyân etmek, açıklamak, düşüncesini ve niyetini dile getirmek, benzeşmek, kelimelerin anlamlarını açıklamak, bir şeyi net ve anlaşılır bir şekilde ifade etmek, kapalılığı gidermek gibi manalara geldiğini görmekteyiz.

1.1.2. İ'râbın Istilâhî Manâsı

İ'râbın terim olarak üzerinde ittifak edilen belli bir tanımı yoktur; fakat genel olarak yapılan tanımlar belli başlı özellikler taşımaktadır. Erken dönemlerde i'râb kelimesi, nahiv ile aynı anlamda kullanılmıştır. Nahivcilerin, i'râbı bu anlamda kullanmalarının sebebi ise, i'râbın cümlelerin anlamını tespit etmedeki rolünden kaynaklanmaktadır. ez-Zeccâcî (ö. 337/949), *el-Îzâh fî 'Îleli'n-Nahv* adlı eserinde, nahivcilerin, belli anlamlara gelen ve genellikle isim ve fiillerin sonlarında gerçekleşen hareke değişikliklerine i'râb, yani beyân edici özellik dediklerini ifade eder. Zeccâcî'ye göre i'râbın kelime anlamı terim anlamını çağrıştırır bir şekilde, cümleyi ve cümlelerin içerisinde geçen kelimelerin aldıkları konuma göre anlamlarını bilmeyi içerir.¹²

Dil âlimleri, i'râb konusunda terim olarak iki ana görüş belirtmişlerdir: Birincisi lafzî, yani söyleyişle ilgili boyutu, ikincisi ise i'râbın anlamsal oluşudur, yani harekelerin anlama delalet etmesidir. İbn Mâlik (ö. 672/1274) lafzî olanı tercih eder. İbn Mâlik, i'râbı, şu şekilde ifade eder: “Kendisiyle âmîlin gerekliliğinin beyân edildiği şeylerdir. Bunlar da: Hareke, harf, sükûn ve hazf ile yapılır. İsimde asıldır, çünkü tek bir sığayla farklı manaların kabulünü gerektirir.”¹³

İ'râb kelimesini anlamsal yönden tanımlayan âlimlere göre ise i'râb mana ile ilgili olup, harekeler ise bu manaların delilleridir. Bunlardan Sîbeveyh (ö. 180/796) i'râb konusunu ilk önce i'râb harfleri, âmiller ve kelime sonlarındaki hareke/harf değişiklikleri bağlamında ele alır

¹⁰ Zeynuddîn Muhammed el-Haddâdî, *et-Tevkîfu 'alâ Mehemmâti't-Teârîf* (Kahire: 'Âlemu'l-Kutub, 1410/1990), 56.

¹¹ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 1/360 ve 2/360-367; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 1/ 891.

¹² Ebu'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *el-Îzâh fî 'Îleli'n-Nahv*, thk. Mâzin el-Mübârek (Beyrût: Dâru'n-Nakkâş, 1399/1979), 91.

¹³ Abdullah b. Mâlik et-Tâî, *Şerhu't-Teshîl li İbn Mâlik*, thk. Abdurramân es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtûn (Cîze: Dâru Hicr, 14410/1990), 1/33.

ve i'râbı şöyle tanımlar: “Kelimelerin başlarına gelen âmillerin değişmesiyle sonunun lafzî ve takdiri olarak değişmesidir.”¹⁴ Son dönem nahiv âlimlerinin pek çoğu Sîbeveyh'in bu görüşünü benimsemişlerdir. İbn Fâris (ö.395/1004) ise i'râbı, “fâil, mef'ûl, nefy, taaccüb ve istifhâm gibi nahiv ilminin konularının arasındaki farklardan bahseden”¹⁵ ilim olarak tanımlamaktadır.

İbn Cinnî (ö. 392/1002) i'râbı, terim anlamıyla şu şekilde açıklar: “İ'râb, lafızlarla anlamların ortaya çıkarılmasıdır. Sen أكرم سعيد أباه 'Said babasına ikram etti' ve شكر سعيداً أبوه 'babası Said'e teşekkür etti' sözlerini işittiğinde 'Said' lafzının cümlenin fâili veya mef'ûlü olduğunu birinde sonunun raf' diğerinde nasb alametleriyle anlarsın”.¹⁶

İ'râbın yukardaki farklı şekilde yapılan tanımlarına baktığımızda nahivciler i'râbı, türlerine, kelimenin alâmetine, geçtiği yere, yaptığı etkiye, değerine, cümleye kattığı anlama ve kabul ettiği âmillere göre çeşitli kavramları öne çıkararak farklı şekillerde tanımlamışlardır.

1.2 İ'râbu'l-Kur'ân

Kur'ân ilimlerinin özellikle de i'râbu'l-Kur'ân ilminin ortaya çıkmasının en önemli nedeni, Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde okunması meselesi ve Arapların yabancılarla karışması sebebiyle Arap dilinde yapılmaya başlanan dilbilgisi hataları gelir. İslâm fetihleriyle Arap olmayan milletlerin Araplarla karışması neticesinde Kur'ân'da yanlış okumaların görülmeye başlanması üzerine Hz. Ebû Bekir'in emriyle Kur'ân âyetleri bir araya toplanmış, Hz. Osman döneminde Mushaf nüshaları çoğaltılıp çeşitli merkezlere gönderilmiş, daha sonra bu hatalı okumaları büyük ölçüde önleyen noktalama ve harekeleme işlemleri gerçekleştirilmiştir.¹⁷

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, Ebû Hüreyre'den (58/678) (r.a) i'râb hakkında merfû' olarak rivâyet edilen: “Kur'ân'ı i'râb ediniz, onun garîb lafızlarını araştırınız”¹⁸ hadisi de Kur'ân'ın i'râb yapılmasına öncülük etmiştir. Nahiv âlimleri de Kur'ân'ın en sahih şekilde tefsir edilmesine katkı sağlamak amacıyla i'râb ve gramer konularına eserlerinde yer vererek tefsircilere yardımcı olmuşlardır.

¹⁴ Hafız Celâleddin es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'n-Nahv* thk. Abdülâl Sâlim Mükerrrem (Beyrût: Müessesetü r-Risâle,1406/1985), 1/173; Ebû Bişr Ebû Osmân Ebu'l-Hasen Ebu'l-Huseyn Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. 'Abdüsselâm Muhammed Harun (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1408/1988), 1/13.

¹⁵ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüğâ*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kâhire: Dâru'l-Fîkr, 1399/1979), 4/300.

¹⁶ Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrût: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1952), 1/36.

¹⁷ Furat, *Arap Edebiyatı Târîhi I*, 200; Mustafa, *İhyâu'n-Nahv*, 21.

¹⁸ Hâkim en-Nisaburi, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn* thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,1411/1990), 2/439.

Mekkî b. Tâlib (ö.437/1045) *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân* adlı eserinde i'râb ilminin bilinmesiyle, Kur'ân'ın daha iyi anlaşılacağı ile alâkalı olarak şunları söylemektedir: “Gördüm ki; Kur'ân ilimlerini öğrenmeye talip olan kişinin, onun lafızlarını düzgün okuması, anlamlarını öğrenmesi, kırâât ve lehçelerini iyi bilmesi gerekir. Bu ilmi öğrenmek isteyen kişinin ihtiyacı olan en önemli ilim Kur'ân'ın i'râbı ve vakıf konusudur. İşte bu ilimler sayesinde kişi Kur'ân'da hata yapmaktan uzak olur, lafızları tam olarak kırâât eder ve harekelerin değişmesiyle değişen manalara tam anlamıyla hâkim olur, böylelikle de Allah'ın muradını tam olarak anlar. Çünkü i'râbın bilinmesiyle anlamların çoğu bilinir, işkâl ortadan kalkar, Allah'ın hitabı anlaşılır ve hakiki anlam bilinir.”¹⁹

Kur'ân ilimleri arasında yer alan i'râbu'l-Kur'ân, sözlük ve terim anlamlarına bağlı kalarak şu genelleme yapılabilir: Kur'ân'ın cümle ve terkip yapısını göz önüne alarak, lafzî, takdiri ve mahallî olarak ifade tarzlarını, hangi manalara geldiğini, nazil olduğu dil gramerinin temel kurallarını âyetlere uygulayarak, âyet-i kerîmelerden Allah'ın murad ettiği manaya en uygun olana ulaşma sanatıdır.²⁰

MEKKÎ B. EBÎ TÂLİB'İN HAYATI

Bu bölümde ilmi öğrenmek ve bilgiyi yaymak için büyük çaba ve emek sarf etmiş, birazdan da değineceğimiz gibi daha on üç yaşındayken ilim için zorlu yolculuklara katlanmış gerek ahlaki üstünlüğüyle gerekse ilmi kişiliğiyle üstün olan büyük alim Mekkî'nin kısaca hayatını, hocalarını, öğrencilerini ve eserlerini ele aldık.

¹⁹ Mekkî b. Tâlib İbn Ebî Tâlib el-Kaysî, *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1405/1984), 2.

²⁰ Durmuş Ali Kayapınar, “İ'râbu'l-Kur'ân-Kur'ân-ı Kerîm'in Gramerine Giriş”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi* 3/3, (Nisan 1990), 367/368.

2.1. İsmi, Nesebi ve Hayatı

Mekkî'nin ismi ve nesebiyle ilgili kaynak kitaplarında üzerinde ittifak edilen isimleri: Mekkî b. Ebî Tâlib²¹ Hammûş²² b. Muhammed b. Muhtâr el-Kaysî el-Mukrî²³ el-Kayravanî el-Endülüsi²⁴ olarak geçmektedir.

İbnü'l-Cezerî ismini Hayyuş olarak zikretmektedir.²⁵ Ziriklî de *el-A'lâm*'da, Hammûş kelimesinin Muhammed'in ismi taşıdığı olduğunu söyler.²⁶

Künyesi ise ilk oğlu Muhammed'in isminden dolayı Ebû Muhammed (Muhammed'in babası) olarak bilinmektedir.²⁷

Mekkî, 355/965 tarihinde Kayravan'da dünyaya geldi.²⁸ Bazı kaynaklarda doğum tarihi h.354 olarak geçmektedir.²⁹ Kayravan'da yetişip büyüdü. On üç yaşına kadar burada eğitimine devam etti. On üç yaşında Mısır'a ilim tahsili için gitti. Mısır'da çeşitli hocalardan hesap ilmini öğrendi. Daha sonra h.374 yılında Kayravan'a döndü. Hesap ve diğer bazı ilimleri okuduktan sonra kırâât alimlerinden ders aldı ve Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzetti. H.376 yılında Ebü't-Tayyib (ö.389) dışındaki bazı kırâât alimlerinden kırâât dersleri tamamladı. Kayravan'da kırâât ilimlerini ikmal etmesinden sonra h.377 senesinde ikinci kez Mısır'a gitti ve aynı yıl kendi imkanlarıyla farz olan hac görevini yerine getirdi. Daha sonra h.378 yılının başında Ebü't-Tayyib'den kırâât dersleri almaya başladı, h.378 yılının geri kalanı ve 379 senesinin bir kısmını Mısır'da kırâât okuyarak geçirdi. kırââtlerin bir kısmını tamamlamadan Kayravan'a geri döndü. H.382 de üçüncü kez tekrar Mısır'a gitti ve 383'ün bir kısmı burada kalarak tamamlayamadığı kırâât ilimlerini tamamladı. Daha sonra aynı yıl Kayravan'a dönüp h.387 senesine kadar burada kırâât dersleri okuttu. Sonra Mekke'ye gidip h.390 yılının sonuna kadar orada kaldı ve bu

²¹ Ebü'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla fî Târîhi e'immeti'l-Endelüsi ve 'Ulemâ'ihim ve Muhaddisihim ve Fukahâ'ihim ve Üdebâ'ihim*, nşr. Es-Seyyid İzzet el-Attâr (Kahire: Dâru'l-Mısriyye, 1966), 2/631; Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ': İrsâdü'l-Erîb*, nşr. Ahmed Ferîd Rifâî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1936), 19/167.

²² İbnü Hallikân Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân*, nşr. İhsan Abbas (Beyrût: Dâru Sadır, 1994), 5/277; Ebü'l-Hasen Alî b. Yûsuf el-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât 'Alâ Enbâhi'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fađl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1986), 3/313.

²³ İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/631.

²⁴ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemi'l-mü'ellifîn* (Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1993), 3/907-908.

²⁵ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurrâ'* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006), 2/270.

²⁶ Hayruddin Ziriklî, *el-A'lâm li Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâi mine'l-Arabî ve'l-Müsta'rebin ve'l-Müştarihîn* (Beyrût: Dâru'l-İlmi'l-Melayin, 2002), 7/286.

²⁷ İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/631.

²⁸ İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/632.

²⁹ İbnü Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 5/274; Yâkût, *Mu'cemü'l-Üdebâ'*, 19/167-171.

yıllarda art arda dört nafile hac yaptı. H.391 senesinde Mekke'den tekrar Mısır'a döndü. H.392 de Mısır'dan Kayravan'a geldi.³⁰ Sonra h.393 senesinin Recep ayında Endülüs'e gitti ve artık burada yaşamaya devam etti önce Kurtuba'da Mescidü'n-Nühayle'de kırâât dersleri vermeye başladı daha sonra Abdülmelik b. Mansûr el-Muzâffer b. Ebî Amir onu Zâhire Camii'ne nakletti ve Âmirîler Devleti yıkılıncaya kadar burada dersler vermeye devam etti.³¹ Ardından Emir Mehdî-Billâh el-Ümevî tarafından Kurtuba Camii'nde Kırâât dersleri vermekle görevlendirildi. H.429 senesine kadar bu görevine devam etti. 429 senesinde, Ebü'l-Hazm Muhammed b. Cevher kendisine imam ve hatiplik görevi verdi ve vefat edinceye kadar hatiplik görevine devam etti.³²

Mekkî b. Ebî Tâlib 2 Muharrem h.437 senesi cumartesi günü sabah namazı vaktinde vefat etmiştir. Cenaze namazını oğlu Ebû Tâlib Muhammed b. Mekkî kıldırılmış ve ardından Kurtuba'da Rabaz Kabristanı'na defnedilmiştir.³³

Mekkî b. Ebî Tâlib ahlak ve kişilik bakımından mükemmel, ilim bakımından derin bir ilme sahipti. Hayatı boyunca ilimle meşgul olmuş ilim için uzun yolculuklara çıkmıştır. İlmî üstünlüğü, ilim sevgisi ve üstün ahlakıyla ilgili olarak kaynaklarda geçen bazı bilgiler şu şekildedir.

Öğrencilerinden biri olan Ebû Ömer El-Mehdî hocası hakkında şunları söylemektedir: “Mekkî, Ulum-i Arabiyye'de derin ilme sahip olanlardandı. Üstün anlayış ve yaratılışa sahipti. Dini bilgilere hâkim ve üstün ahlaki kişiliğe sahipti. Kırâât-ı Seb'a'yı çok iyi bilir ve manalarına tam vakıftı.³⁴

İbnü'l-Cezerî ve İbnü Beşküvâl, Mekkî'nin ahlaki özelliklerine vurgu yaparak; onun çok hayırlı, dindar, fazilet sahibi, mütevazi ve duası kabul olunan bir kişi olduğunu aktarırlar.³⁵

³⁰ İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/633.

³¹ İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/633; İbnü Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 5/274; el-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, 3/314; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, 19/168.

³² Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 19/167-171; İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/633.

³³ İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/633; İbnü Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 5/277.

³⁴ İbnü'l-İmad Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezrâtü'z-Zehab fî Ahbâri Men Zehep* (Beyrût: Dârü İbn Kesir, 1969), 5/175.

³⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/270; İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/632.

İbnü Ferhûn ise Mekkî'nin ilmi yeterliliğini belirtirken; ilminin yayıldığını, şanınin yüceldiğini, her yerden insanların kendisini görmeye geldiğini ve çok sayıda kitap telif ettiğini kaydeder.³⁶

Bu bilgiler Mekkî'nin ilmi öğrenmeye olan sevgisini göstermektedir. Öte yandan yetiştirdiği talebe sayısının çok oluşu da ilmi yaymaya ve devam ettirmeye çalışması da ilme olan saygısını gösterir. Şimdi de Mekkî'nin ders aldığı hocalarını ve ders öğrettiği talebelerini zikredeceğiz.

2.2. Hocaları

Mekkî'nin ilim için daha on üç yaşında yollara düştüğünü daha önce belirtmiştik. İlim tahsili için Kayravan, Mısır ve Hicaz'da dönemin önemli alimlerinden ders aldığı kaynaklarda geçmektedir. Hatta Mekkî'nin ders almak için hocalar konusunda ne kadar titiz davrandığını, ders alacağı hocalarda nasıl özellikler aradığını eserinde şöyle belirtmektedir: “Kur'ân'ın talibi olan kimsenin okuyacağı, kendisinden nakil ve rivâyet yapacağı kimseyi seçmesi vacip olur. Bu kimsenin dindar ve günahlardan uzak, Kur'ân ilmini gereği gibi anlayan, Arapçaya yeterince nüfuz eden, Kur'ân'ın lafızlarını güzel anlatabilen, ilminde meşhur olmuş imamlardan, sağlam ve sıhhatli nakil yapabilen bir kimse olması şart olur. Kur'ân öğrencisinin, naklini sika, güvenilir, halinden, ilminden ve dininden razı ve memnun olduğu kimseden yapması gerekir. Mütevazi, şüpheli şeylerden uzak, az gülen ve az konuşan, ilim ve vakar sahibi, ahlaklı olması gerekir.”³⁷

Biz de Mekkî'nin yolculuk yaparak bu vasıflarda aradığı ilim ehli hocalarından bazılarını kısaca değineceğiz.

2.2.1. Kayravan'da

1- Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî Zeyd El-Kayravanî (H. 310-382).³⁸

2- Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Halef el-Meafiri el-Kabisî (H. 324-403).³⁹

³⁶ İbn Ferhûn, Burhânüddîn Ebü'l-Vefâ İbrâhîm b. Ali b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî, *ed-Dîbâcü'l-Mezheb fî Ma'rîfeti A'yânî 'Ulemâ'i'l-Mezheb*, nşr. Muhammed el-Ahmedi Ebü'n-Nür (Kahire: Dâru't-Türas, 1972), 2/342; İbnü Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 5/275.

³⁷ Mekkî b. Tâlib İbn Ebî Tâlib el-Kaysî, *er-Ri'âye li Tecvidi'l-Kirâ'e*, tah. Ahmed Hasan Ferhât (Amman, 1984), 89-92.

³⁸ Ahmed Hasan Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'ân* (Ürdün: Dar Ammar, 1997), 55.

³⁹ Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'ân*, 55-56.

3- Ebü Abdillâh Muhammed b. Ca'fer et-Temîmî el-Kazzâz (H. 342-412).⁴⁰

2.2.2. Mısır'da

1- Ebû't-Tayyib Abd'ül-Mün'im İbn Ğalbûn (H. 309-389).⁴¹

2- Ebû'l-Hasen Tâhir b. Abd'il-Mün'im b. Ubeydillah b. Ğalbûn (H.-/399).⁴²

3- Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Üdfüvî (H. 304-388).⁴³

4- Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed b. İshak b. El-Ferec Ebû Adiyy Mısırlı İbnü'l-İmam (H. 290-380).⁴⁴

2.2.3. Mekke'de

1- Ebû'l-Hasen Ahmed b. İbrâhîm İbn Ferâs el-Abkasî (H.-/405)⁴⁵

2- Ebû't-Tâhir Muhammed b. Muhammed İbn Cibrîl el-Uceyfî.⁴⁶

3- Ebü'l-Kâsım Ubeydullah es-Sekatî.⁴⁷

4- Ebû'l-Hasen b. Razîk el-Bağdâdî.⁴⁸

5- Ebû Bekir Ahmed b. İbrâhîm el-Mervezî.⁴⁹

6- Ebû'l-Abbas es-Seviyy.⁵⁰

2.2.4. Kurtuba'da

Yunus b. Abdillâh b. Muhammed b. Meğîs (H.-/429).⁵¹

Mekkî'nin hocaları bunlarla sınırlı değildir elbette biz sadece önemli birkaç tanesini zikrettik.

⁴⁰ Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'an*, 55-57; İbnü Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 3/320.

⁴¹ Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'an*, 58-59; İbnü Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 5/280.

⁴² İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 1/307-308.

⁴³ Hafız Celâleddin es-Süyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Dâru'l-Fikr, 1979), 1/189; Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'an*, 57-58.

⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/270.

⁴⁵ Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'an*, 60.

⁴⁶ İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/632; Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'an*, 60.

⁴⁷ Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'an*, 60; İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/632.

⁴⁸ Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'an*, 60; İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/632.

⁴⁹ İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/632; Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'an*, 60.

⁵⁰ İbnü Beşküvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/632; Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'an*, 60.

⁵¹ Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'an*, 60-61.

2.3. Talebeleri

Mekkî yapmış olduğu ilmi yolculuklar sonucunda, büyük alimlerden kırâât ilmini almış bu ilmi birikimini daha da geliştirip, kırk dört sene boyunca kendisine gelen öğrencilerine aktarmıştır. Kırâât ilminin yayılmasında büyük katkıları olmuştur. Kurtuba'da yetiştirmiş olduğu talebelerinden ve büyük kırâât alimlerinden biri olan Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Mehdi, hocasının tedrisatını anlatırken şu ifadeleri kullanmaktadır: “Kurtuba camiinde oturup öğrenci okutmaya koyuldu ve onun cömert ellerinden cemaatler faydalandı, Kur’ân’ı tecvid üzere okumayı öğrendiler. Böylece ülkede ismi çok büyüdü, kadri yüceldi.”⁵²

Mekkî de tüm hocalar gibi birçok talebe okutmuştur. Ama ilim alma ve kendisini ilmi yönden geliştirme bakımından hepsi eşit olamaz. Biz de bu talebeler arasında kendisini ilme veren ve ilmi yönden kendisini geliştiren, ilmi ile meşhur olan birkaç talebesini zikredeceğiz:

- 1- Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Hâlid b. Ahmed b. Mehdî el-Kelâ’î (H. 394-432).
- 2- Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Mutarrif el-Kinânî el-Kurtubî (H. 387-454).
- 3- Ebü'l-Velîd Muhammed b. Cevher b. Abdillâh b. el-Ğamr b. Yahyâ b. el-Gâfir İbn Ebî Ubeyde (H. v.462).
- 4- Ebü Tâlib Muhammed b. Mekkî b. Ebî Tâlib b. Muhtâr el-Kaysî (H. v. 474).
- 5- Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed es-Sanhâcî (H. v. 480).
- 6- Ebü Muhammed Abdullah b. Sehl b. Yusuf el-Ensârî (H. v. 480).
- 7- Ebû Umran Mûsâ b. Süleyman el-Lahmî (H. v. 494).
- 8- Ebü Abdillâh Muhammed b. Ferec (H. v. 497).
- 9- Ebû Ca’fer Ahmed b. Abdirrahman b. Abdilhak el-Hazrecî (H. v. 511).⁵³

2.4. Eserleri

Mekkî hayatı boyunca kendisini ilme adanmış biri olarak birçok eser vermiştir. Mekkî tefsir, kırâât, Kur’ân ilimleri, hadis, kelam, fıkıh, sarf, nahiv, tasavvuf gibi birçok alanda eser vermiş bir alimdir. Birçok eseri günümüze ulaşmış olsa da bazıları ulaşamamıştır. Hatta bazı

⁵² İbnü Beşkuvâl, *Kitâbü's-Sıla*, 2/632-633.

⁵³ bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/270; Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur’ân*, 62-71.

eserleri fihristlerde zikredilmelerine rağmen günümüze ulaşmamıştır.⁵⁴ Gümümüze ulaşmış en meşhur eserlerinden bazılarının isimlerini şöyle zikredebiliriz:

1- *el-Hidâye ilâ Bulûği'n-Nihâye fî 'İlmi Me'âni'l-Kur'âni ve Tefsîrihî ve Ahkâmihî ve Cümelin min Fünûni 'Ulûmihi*.⁵⁵ Tefsir alanında yazılmıştır.

2- *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân*.⁵⁶ Kur'ân i'râbı hakkında yazılmıştır.

3- *Tefsîrû'l-Müşkil min Garîbi'l-Kur'ân*.⁵⁷ Garibü'l-Kur'ân alanında yazılmıştır.

4- *el-Îzâh li-Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhihi*.⁵⁸ Nasih ve mensûh konusunda yazdığı eseridir.

5- *Er-Ri'âye li Tecvîdi'l-Kırâ'e ve Tahkiki Lafzî't-Tilâve*.⁵⁹ Tecvid alanında yazdığı eseridir.

6- *Şerhu Kellâ ve Belâ ve Ne'am ve'l-Vakf 'alâ Küllî Vâhidetin Minhiinne fî Kitâbillâhi*.⁶⁰

7- *Et-Tebşira fî'l-Kırââti's-Seb'*.⁶¹ Kırâât ilmiyle ilgili eseridir.

8- *el-İbâne 'an Me'âni'l-Kırâât*. Kırâât alanında yazdığı bir diğer eseridir.⁶²

Mekkî'nin birçok eser yazdığını daha önce belirtmiştik. Burada farklı ilim alanlarında yazdığı ve en meşhur birkaç tane eserini zikrettik.

“MÜŞKİLÜ İ'RÂBİ'L-KUR'ÂN” ESERİNDE KULLANDIĞI YÖNTEM

Eserin ismi, yazılış tarihi, yazıldığı yer ve içerdiği konular hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, yazılış amacı ve i'râbta kullandığı yönteme geçeceğiz.

⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/270-271.

⁵⁵ Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsîru'l-Kur'ân*, 109-136.

⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/270; Es-Süyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât*, 2/298.

⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/271; İbnü Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 5/276.

⁵⁸ İbnü Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 5/276.

⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/270; İbnü Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 5/276.

⁶⁰ Es-Süyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât*, 2/298; İbnü Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 5/276.

⁶¹ Es-Süyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât*, 2/298; İbnü Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 5/276; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/270.

⁶² Bkz. İbnü Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 5/276; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/270; Es-Süyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât*, 2/298; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, 3/908; Ziriklî, *el-A'lam*, 7/286; Ahmed Hasan Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsîru'l-Kur'ân*, 109-136.

3.1. Eser Hakkında Genel Bilgiler

Genel olarak kaynaklarda kitap *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'an* ismiyle geçmektedir.⁶³ Kitaplarının en meşhur olanlarındandır. H. 391 yılında Kudüs'te yazdığı, pek çok dil bilimci ve nahivcinin görüşlerine yer verdiği eser İbn Atıyye el-Endelüsî, İbnü's-Şecerî, Kemâleddin el-Enbârî, Ukberî, İzzeddin İbn Abdüsselâm, İbn Usfûr el-İşbîlî, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, Ebû Hayyân el-Endelüsî gibi âlimlerin dil ve tefsire dair eserlerinin belli başlı kaynaklarından biridir. Birçok yazma nüshası mevcuttur.⁶⁴ Yâsîn Muhammed es-Sevvâs ve Hâtim Sâlih ed-Dâmin tarafından ayrı ayrı tahkik edilmiştir.

3.2. Eserin Yazılış Amacı

Mekkî bu kitabın giriş kısmında kitabın amacını şöyle anlatmaktadır: “İ'râb konusunda yazılan binden fazla kitapların çoğunun cer ve cezm harfleri, fâil ve meful, innenin ismi ve haberi ve onlara benzeyen gibi konularda bilip bilmemekte, alimle bilmeyen arasında fark olmayan basit şeyleri uzun uzadıya anlatarak sözü uzattıklarını; öğrenmeye ihtiyaç duyulan pek çok müşkillerden gafil kaldıklarını gördüm. Bu sebeple bu kitapta tefsirin müşkilini açıklamayı, illetlerini, zorluklarını ve nadir olanları anlatmak istedim. Onu ezberleyip, onunla yetinmek isteyenler için taşınması hafif, alınması kolay ve kolay ulaşılır olması için yazdım. Yoksa Allah Azze ve Celle'nin kitabının söz diziminde bir müşkil yoktur. Ancak belirtilmeyen veya kıyası bulunan meseleler vardır. Bunların anlaşılması için bu eseri telif ettim...”

Devamında şöyle diyor: “Biz bu kitabımızı nahivden car ve mecrur, fâil ve meful, muzâf-muzâfun ileyh, sıfat-mevsuf vb. başka bir şey bilmeyenler için telif etmedik. Biz onu yönünü bundan ilerisine çevirebilen, onun zahiri ilimlerini iyi bilen ve tüm âmillerini tanıyıp, usullerine bağlı kalan işin ehli kimseler için telif ettik...”⁶⁵

Bu bilgilerden sonra *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'an*'ın muhakkiklerinden biri olan Hâtim Sâlih ed-Dâmin de aynı kitabın mukaddimesinde kitabın yöntemini açıklamaktadır.⁶⁶

3.3. Eserinde Kullandığı Yöntem

1- Mekkî eserinde 114 sûrenin tamamının i'râbını yapmakla birlikte her bir sûreyi ayrı başlıklarla ele almıştır. Bu başlıklar altında sûre hakkında veya kaç âyet olduğuyla ilgili herhangi bir bilgi vermeyip besmeleden sonra i'râbını yapacağı âyetin i'râbına geçmektedir.

⁶³ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/270; Es-Süyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât*, 2/298.

⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/270; Es-Süyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât*, 2/298; Ferhât, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsiru'l-Kur'an*, 123.

⁶⁵ Mekkî, *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'an*, 2-3.

⁶⁶ Mekkî, *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'an*, thk. Mukaddimesi, Hâtim Sâlih ed-Dâmin, 28-29.

Âyetleri Mushaf'taki tertibe göre ele alıp i'râb yapmış, bu âyetlerin i'râbını da zayıf ve güçlü diye ayırım yaptığı, bazılarını bazılarına tercih ettiğini görürüz.

2- Mekkî'ye göre tüm sûrelerin âyetlerinde müşkilü i'râb vardır. Ama o tüm âyetlerin i'râbını yapmamış sadece bazılarını i'râb yapmış bazılarını da sadece birkaç kelimesini i'râb yapmıştır. Örnek olarak Bakara sûresinin yedinci âyetinin i'râbını yaparken (وَعَلَى سَمْعِهِمْ) ifadesinin i'râbını yapıp direk (غَشَاوَةٌ) kelimesinin i'râbını geçmekte. Bu âyette sadece bu iki kelimenin i'râbını yaptığını görmekteyiz.⁶⁷

3- Mekkî genellikle nakli rivâyetler yapar bu yüzden kitabı Basralı ve Kûfeli ekollerin ihtilaflarından kurtulamamıştır. Örnek olarak Fâtiha sûresinin i'râbını yaparken “ قوله جلا و علا: ” “إِهْدِنَا” طلب وسؤال ومجرأ في الاعراب مجرى الأمر لكنه مبني عند البصريين حذف الياء منه بناء ومعرب عند الكوفيين ... حذف الياء منه Yüce Allah'ın şu sözü: (إِهْدِنَا) ‘Bizi eriştir.’ bir istek ve yapılması istenen şeydir. İ'râbta bunun geliş kalıbı emir kipindedir fakat Basralılara göre bu mebnidir ve ي harfi hazfedilmiştir. Kûfelilere göre ise mu'rebdir ve ي harfinin hazfedilmiş olması mu'reb oluşundandır...⁶⁸ Basralı ve Kûfeli ekollerin görüşlerine ayrı ayrı yer vermiştir. Bu da yukarıda belirttiğimiz gibi i'râbta ihtilaflara neden olmakta olup eserde çokça karşımıza çıkmaktadır.⁶⁹

4- Çoğu zaman sarf problemlerine önem vermiştir. Kelimelerin kökenini fiilin yapısını veya veznini açıklayarak i'râbın anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Örnek olarak Âl-i İmrân sûresinin on dördüncü âyetinin son bölümünün i'râbını yaparken fiilin veznini şöyle açıklamaktadır: “والله عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَأْبِ” الله ابتداء وحسن ابتداء ثان وعنده خبر حسن، ... ولماب وزنه مَفْعَلٌ” قوله: “والله عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَأْبِ” Allah'ın şu kavli: (والله عِنْدَهُ) Asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır.’) mübteda, حسن ikinci mübteda, عِنْدَهُ ikinci mübtedanın haberi... الماب ise (مَفْعَلٌ) vezninde gelip aslı مأْوَبٌ dir. Daha sonra vavın harekesi hemzenin üzerine çevrilerek (و) a bedel olarak (ا) getirilmiş. مثال ومكان Örneklerinde olduğu gibi.⁷⁰ Bu örnekte de görüyoruz ki Mekkî kelimelerin kökenlerini ve vezinlerini örnekler vererek açıklamaktadır. Bunun dışında birçok yerde sarf konularına değindiğini bu yöntemi kullandığını örneklerde görebiliriz.⁷¹

⁶⁷ Mekkî, *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'an*, 14.

⁶⁸ Mekkî, *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'an*, 9.

⁶⁹ Bkz. Mekkî, *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'an*, 4, 12, 22, 70, 72,73,77,

⁷⁰ Mekkî, *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'an*, 90.

⁷¹ Mekkî, *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'an*, 2, 3, 6, 7, 9...

sûresinin yüz on yedinci âyetinin i'râbını yaptıktan sonra yüz otuz ikinci âyete geçtiğini ve aradaki âyetleri atladığını görebiliriz.⁸¹

15- Mekkî bazı sûrelerin i'râbını yaparken âyet sıralamalarında bazılarını öne aldığını görmekteyiz. Tevbe sûresinin yirmi beşinci âyetin i'râbını yirmi birinci âyetten önce yaptığını,⁸² Kehf sûresinin kırk sekizinci âyetin i'râbını kırk yedinci âyetten önce yaptığını⁸³ örnek olarak verebiliriz.

Böylece Mekkî'nin *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân* adlı eserinde i'râba Fâtiha sûresinden başlayıp Nâs sûresine kadar tüm sûrelerde i'râb yaparken kullandığı yöntemleri örnekleriyle birlikte açıklamaya çalıştık.

⁸¹ Mekkî, *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân*, 237.

⁸² Mekkî, *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân*, 264.

⁸³ Mekkî, *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân*, 381.

SONUÇ

İslâmiyet'in doğuşundan günümüze kadar Müslümanlar kendi dinlerini daha iyi öğrenmek ve yaşayabilmek için daima İslâmi ilimlerin varlığına ve bilgiye ihtiyaç duymuşlardır. Bu yüzden ilmi öğrenmek ve bilgiyi yaymak için büyük çaba ve emekler sarf etmişlerdir. Biz de bu çalışmamızda hayatı boyunca ilim öğrenmek ve öğretmek için çaba gösteren ilim ehli Mekkî b. Ebî Tâlib'in hayatını, bazı eserlerini ve *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân* kitabını kısaca tanıttık.

Bu çalışmamızda ilk önce i'râbın önemli oluşuna, i'râbın sadece okumaya yardımcı hareketler veya harflerden ibaret olmadığına, i'râbın anlama etkisine ve detaylı olarak bilinmesinin gerekliliğine, i'râbı iyi bilmeyenlerin cümlelerin anlamını bir harekeyle nasıl değiştirdiklerini örnekler vererek değindik. İ'râbu'l-Kur'ân ilminin temellerinin Hz. Ömer'in emriyle Ebû'l-Esved ed-Düelî tarafından Kur'ân-ı Kerîm'e konulan hareketlerle atılmış olduğundan bahsettik.

İ'râb ve İ'râbu'l-Kur'ân terimlerinin hem sözlük hem de ıstılâhi manalarını açıklayıp i'râbın Arapçadaki önemine değindik. İ'râbın, Kur'ân'ın ve bireyin doğru anlaşılmasından doğan bir ihtiyaç sonucu ortaya çıktığı sonucuna vardık. Mekkî'nin *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân* eserinin amacına ve yöntemine değinip kullandığı bazı yöntemleri ve i'râb şeklini örneklerle açıklamaya çalıştık. İ'râb konusunda yazılan birçok eserin aynı şeyleri anlattığından bu kitabın yazılış amacının Arapça bilmeyenlere Arapça öğretmek olmadığını asıl amacının kendini bu alanda geliştirmek, ilmi birikimini artırmak ve bir adım daha ileriye gitmek isteyenler için faydalı olduğuna kanaat getirdik.

KAYNAKÇA

- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlim, 4.Basım, 1407/1987.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-Luğa*. thk. Muhammed 'Avvad Mur'ib. 17 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî, 2000.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitabü'l-Ayn*. thk. Abdülhamid Hindevî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1.Basım, 1424/2003.
- Ferhât, Ahmed Hasen. *Mekkî b. Ebî Tâlib ve Tefsîrü'l-Kur'ân*. Ürdün: Dâr Ammâr,1.Basım. 1997.
- Furat, Ahmet Subhi. *Arap Edebiyatı Tarihi I*. 2 Cilt. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1996.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Beyrût: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1952.
- İbn Fâris, Ebû Hüseyin b. Ahmed. *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüğa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 cilt. Kâhire: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Ferhûn, Burhânüddîn Ebü'l-Vefâ İbrâhîm b. Ali b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî. *ed-Dîbâcü'l-Mezheb fî Ma'rifeti A'yânî 'Ulemâ'i'l-Mezheb*. nşr. Muhammed el-Ahmedi Ebü'n-Nür. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Türas, 1972.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâr Sâdır,1414/ 2010.
- İbnü Beşküvâl, Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik. *Kitâbü's-Sıla fî Târîhi e'immeti'l-Endelüsi ve 'Ulemâ'ihim ve Muhaddisihim ve Fukahâ'ihim ve Üdebâ'ihim*. nşr. Es-Seyyid İzzet el-Attâr. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Mısıryye,1966.
- İbnü Hallikân, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-zamân*. nşr. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır 1994.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ'*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006.
- İbnü'l-Enbâri, Ebû'l-Berakât Kemâleddin Abdirrahmân Muhammed. *Nüzhetü'l-Elibbâi fî Tabakâti'l- Üdebâ'*. thk. İbrâhîm es-Sâmirâi Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 3.Basım,1405/1985.

- İbnü'l-‘Imad, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezrâtü’z-Zeheb fî Ahbâri Men Zehep*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Kesir, 1969.
- Kayapınar, Durmuş Ali. “İ’râbu’l-Kur’ân-Kur’ân-ı Kerîm’in Gramerine Giriş.” *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi* 3/3 (Nisân 1990), 367-368.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu‘cemi’l-Mü’ellifîn*. 4 Cilt. Beyrût: Müessesetü’r-Risale, 1993.
- el-Kıftî, Ebü'l-Hasen Alî b. Yûsuf. *İnbâhü’r-Ruvât ‘Alâ Enbâhi’n-Nuhât*. thk. Muhammed Ebü'l-Fađl İbrâhîm. 5 Cilt, Kahire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1986.
- Kur’ân Yolu. 14 Ekim 2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr>.
- el-Hamevî, Yâkût b. Abdillâh. *Mu‘cemü’l-Üdebâ’: İrsâdü’l-Erîb*. nşr. Ahmed Ferîd Rifâî. 20 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1936.
- Mekkî b. Tâlib İbn Ebî Tâlib el-Kaysî. *er-Ri‘âye li Tecvidi’l-Kırâ’e*. tah. Ahmed Hasan Ferhât. Amman, 2.baskı, 1984.
- Mekkî b. Tâlib İbn Ebî Tâlib el-Kaysî. *Kitâbu Müşkil-i İ’râbi’l-Kur’ân*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Beyrût: Müessesetü’r-Risale, 1984.
- Mustafa, İbrâhîm. *İhyau’n-Nahv*. Kahire: Hindawi, 2012.
- en-Nîsâbûrî, Hâkim. *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990.
- Sîbeveyh, Ebü Bişr Ebü Osmân Ebü'l-Hasen Ebü'l-Huseyn. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1408/1988.
- es-Suyuti, Hafız Celâleddîn. *Buğyetü’l-Vu‘ât fî Tabakâti’l-Luğaviyyîn ve’n-Nuhât*. tah. Muhammed Ebü'l-Fađl İbrâhîm. 2 Cilt, Dâru’l-Fikr, 1979.
- es-Suyûtî, Hafız Celâleddîn. *el-Eşbâh ve’n-Nezâ’ir fi’n-Nahv*. thk. Abdülâl Sâlim Mükerrerem. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1. Basım, 1406/1985.
- Tâî, Abdullah b. Mâlik. *Şerhu’t-Teshîl Li İbn Mâlik*. thk. Abdurrahmân es-Seyyid-Muhammed el-Mahtûn. 4 Cilt. Cîze: Dâru Hicr, 1. Basım, 1410/1990.
- et-Tehânevî, Alî b. Muhammed Hâmid. *Keşfu Istilâhâti’l-Funûn*. thk. Ali Dehrûc. 2 Cilt. Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996.
- ez-Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım. *el-İzâh fî İleli’n-Nahv*. thk. Mâzin el-Mübârek. Beyrût: Dâru’n-Nakkâş, 3. Basım, 1399/1979.

ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *Esâsu'l-Belâğâ*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1419/1998.

Zeynuddîn, Muhammed el-Haddâdî. *et-Tevkîfu 'alâ Mehemmâti't-Teârîf*. Kahire: 'Âlemu'l-Kutub, 1410/1990.

ez-Ziriklî , Hayruddin. *el-A'lâm li Eşhuri'r-Ricali ve'n-Nisâi mine'l-Arabi ve'l-Müsteribin ve'l-Müsteşrikin*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlmi'l-Melayin, 2002.